

A tereptől a néprajzi muzeológiáig

Reflexiók a néprajzos muzeológusok éves továbbképzéséről

1. A konferencia¹ témafelvetése abból a történeti és kutatómódszertani sajátosságból indult ki, miszerint a néprajzi gyűjtemények és múzeumok kapcsolódnak a néprajz és a kulturális antropológia sajátos és egyedi kutatási módszeréhez, a terepmunkán alapuló kutatáshoz.² A program a néprajzi muzeológia klasszikus terepeinek átalakulását, megszűnését, ezzel párhuzamosan a néprajzi terep fogalmának, jellegének változását állította középpontba. A továbbképzés előadásai a fenti problémakört hangsúlyozottan gyakorlati szempontból is igyekeztek körüljárni. Olyan tartalmi és módszertani sűrűsödési pontokat emeltek ki, mint a klasszikus – módszeres tárgygyűjtéssel együtt járó – terepkutatások anyagának gyűjteményi feltárása, a terep retrospektív megközelítése, a korábbi terepek újragondolása, a közelmúlt jelentősebb múzeumi terepkutatásai, a terepkutatásokból származó forrás- és gyűjteményi anyag múzeumi hasznosulása vagy a terepen szerzett információk archiválásának és felhasználásának lehetőségei és gyakorlatai.

1. Tartalmi vázlat

2. A szakmai rendezvény első két napján öt szekcióra bontva hangoztak el előadások és folytak moderált és kötetlenebb beszélgetések. A rendezvény szervezői igyekeztek teret engedni az eszmecsere dialogikusabb formáinak, így minden előadási panelt – a megmaradt idő függvényében – hosszabb-rövidebb diszkusszió követett. Mindezen túl az ötödik panel egy worldcafé beszélgetés volt, ahol a jelenlévők összesen öt, választott témában folytattak kiscsoportos megbeszélést.
3. A rendezvény első szekciójában a három előadó a terep fogalmát közelítette meg történeti és elméleti oldalról. Nagy Károly Zsolt a terepmunka fogalmának változását tudománytörténeti keresztmetszetbe helyezve mutatta be. Előadásában vázolta a kutatómódszertan átalakulását jelző kiemelt tudománytörténeti állomásokat, majd részletesebben a posztmodern irányzatok kérdésfeltevéseit, a korábbi fogalmakat megkérdőjelező kritikájukat és újításait, és ezzel összefüggésben a multi-sited ethnography módszertanát ismertette.
4. Wilhelm Gábor előadása szorosabban kapcsolódott a néprajzi muzeológia sajátos gyűjtési helyzeteihez. Az előadó a terep, a tárgygyűjtés, a gyűjtemény, az anyagi kultúra területét érintve azokra a sajátos módszertani kérdésekre, fogalmi megkülönböztetésekre reflektált, amelyek a kortárs gyakorlatban tudománytörténetileg meghatározott problémaként felvetődhetnek.
5. A tematikákat tekintve lépcsőzetesen szűkülő szekciót Illés Péter zárta. Előadása a terepre a néprajzi gyűjtemények szempontjából fókuszált. Az előadó a kérdésfelvetést kortárs keretbe, a fogyasztói társadalom és az örökségdiskurzus kontextusának kritikai megvilágításába állítva a posztmúzeum fogalmán keresztül a múzeummal mint intézménnyel szemben jelentkező jelenkori szociokulturális kihívásokat vizsgálta.
6. A konferencia első elméleti részét követő második szekcióban egy-egy korábban megvalósult terepkutatásra visszatekintő előadások hangoztak el. Molnár Mária a Néprajzi Múzeum intézményi keretében megvalósult szatmári gyűjtésekről számolt be. Előadásában felvázolta azt a néprajztudományi, intézménytörténeti kontextust, amely meghatározta a gyűjtés követendő módszertanát, szemléletmódját, időbeli fókuszát, behatárolta a gyűjtés lehetőségeit, továbbá reflektált a terepkutatás során felmerült kérdésekre, helyzetekre.

7. Martyin Emília a Békés megyei szlovákság és románság körében folytatott néprajzi gyűjtések eddigi eredményeit ismertette, történeti és tematikai rendbe szedve mutatta be a gyűjtött anyagot, valamint a tárgyak identitására, az archívumokban felgyűlt anyagok adatolására és megőrzésére vonatkozó dilemmákat fogalmazott meg. Előadásában többször visszatért a Mitől etnikus egy tárgy? kulcskérdéshez, amivel annak továbbgondolására is lehetőséget adott, hogy miért automatikusan etnikai kategóriákban gondolkodunk, ha valaminek vagy valakinek az identitásáról beszélünk.
8. Szuhay Péter a besenyőtelki néprajzi gyűjtés előéletét, tudománytörténeti kontextusát, megvalósulását, a gyűjtés eredményeit és tanulságait összegezte előadásában, amelyeket olyan másodlagos kérdésekhez kapcsolt, mint a változásvizsgálatok szerepe és jelentősége, a társadalmi rétegek eltérő helyzetének felmérése, a kutatónak a lokális társadalmon belül kivívott pozíciója, szerepe és mindezeknek a múzeumi gyűjteményi munkával való összekapcsolása.
9. Az előadók nagyon különböző viszonyban álltak az általuk bemutatott terepekkel, így a szekció széles skáláját vonultatta fel a kutatói pozícióknak: Molnár Mária az 1960-as évek első felében, Morvay Judittal közösen évekig járt vissza ugyanazokba a falvakba, Martyin Emília pedig a kutató saját származásából fakadó érzelmi érintettségére reflektált. Szuhay Péter az 1980-as években monografikus igénnyel fellépő kutatócsoport tagjaként szerzett tapasztalatairól számolt be.
10. Az első ülésnap záróelőadásaként Gyarmati János a közel egy időben s egy helyen kutató, Fénichel Sámuel és Bíró Lajos gyűjtését tárgyalta biográfiai, valamint intézmény-, tudomány- és gyűjteménytörténeti keretben. Az életutak összevetésével mutatta be, hogy az eltérő gyakorlat és az intézményi válaszok alapján a két, látszólag közel álló terepmunka alapvető szemléletbeli – az üzleti megfontolásoktól, a kontextusából kiszakított egzotikumot előtérbe helyező megközelítéstől a tudományos, holisztikusabb gyűjtés felé mutató – változásokat jelöl a néprajzi gyűjtések történetében.
11. A konferencia második napját a korábbi terepekre való visszatéréssel, bizonyos esetekben azok újragondolásával foglalkozó rövid prezentációk nyitották. Zábráczy Éva a néprajz egyik kiemelt, de már meghatározását tekintve is problémás klasszikus terepére, a Palócföldre irányuló kutatás módszertanát és kérdésselvetéseit tárgyalta. A tudománytörténeti előzményeket sorra véve részletesen ismertette a korábban felvett adatok jellegét, az alkalmazott gyűjtési módszereket, a gyűjtésekből létrejött kiadványokat, adattári anyagokat, s vetette össze a jelenkutatási kérdéseivel, lehetőségeivel és távlataival.
12. Gecse Annabella és Polgár Zoltán a Jász-Nagykun-Szolnok megyei néprajzi vizsgálatok kontextusában helyezte el azt a kutatási programot, amely az eddig fehér foltként létező megyeszékhely interdiszciplináris szemléletű feltérképezését tűzi ki célul. A szolnokiak összefogása példaértékűnek tekinthető, amennyiben Szolnok történetének megírását, a „szolnokiság” érzésének megfogalmazását több szakterület és szakember (régész, történész, levéltáros, néprajzos) közös munkájaként képzelik el.
13. Ruttkay-Miklián Eszter a magyar néprajztudomány egyik klasszikusának, Reguly Antalnak az életművét feldolgozó kutatásról számolt be. A pályakép felvázolása mellett elsősorban olyan kihívásokra reflektált, melyek a hagyaték szétszórtságából, a gyűjtött anyag megszólaltatásának nehézségéből, a tudománytörténetileg meghaladott problémák reprezentálhatóságából adódnak.
14. Schleicher Vera előadása egy olyan kutatási program tanulságait mutatta be, amely Jankó János nyomán fedezte fel újra a Balatont mint terepet. A választott módszerek és nehézségek ismertetése mellett a revisit kapcsán olyan módszertani kérdésekre reflektált, mint az eredeti mű helye a lokális társadalmakban, az adatok prezentálhatósága, elérhetővé tétele vagy a terepmunka és a múzeumi gyűjtés eltérő meghatározottságai, kényszerei.

15. A szekció egyik lényeges tanulsága az volt, hogy jóllehet szinte automatizmusként működik a „gyűjtemény kötelez a korábbi terepmunkák folytatására” mechanizmusa, ez nem jelentheti a korábbi gyűjtések kritika és reflexió nélküli folytatását vagy megismétlését. Az ezeket nélkülöző „utángyűjtés” következtében a különböző múzeumi gyűjtemények könnyen sorozatok őrzőivé válhatnak, miközben nem képesek – ha nem is teljes, de – átfogó képet nyújtani a vizsgált terület és/vagy téma anyagi kultúrájáról. A szekció előadásai szép számmal kínáltak más helyzetre, témákra, terepekre is adaptálható, megfontolásra érdemes gyakorlatokra.³
16. A konferencia utolsó szekciója a terepkutatás során felmerülő dilemmákat, kérdéseket ismertette egy-egy konkrét esettanulmányon keresztül. Vass Erika előadása a Szabadtéri Néprajzi Múzeum erdélyi tájegységének kialakításával összefüggő terepkutatás módszertani tanulságait, különböző nehézségeit osztotta meg a közönséggel.
17. Katona Edit a kalotaszegi viselet témakörével foglalkozó kutatása kapcsán reflektált a közelségre, a kulcsadatközlőjével kialakuló emberi kapcsolatára, a terepen való saját jelenlétére. Előadása azt a módszertani kihívást világította meg, amelyet a személyesség – amely egy ilyen jellegű elmélyült, részletes, intim kutatás sajátja – s az ebből való kilépés mikéntje támaszt.
18. Szeljak György a magyarországi bevándorlókkal foglalkozó, a Néprajzi Múzeum kutatócsoportja által elvégzett gyűjtésekről számolt be. A munka kereteinek, módszereinek, eredményeinek felvázolása mellett bemutatta azokat az helyzeteket, korlátokat, etikai dilemmákat, a tárgygyűjtés specifikus kontextusát, amelyet e sajátos élethelyzetben lévő személyek vizsgálata hozott magával.
19. Végül Hauptmann Gyöngyi arra a jellemzően kisvárosi gyűjtési, múzeumi közegre reflektált, amely a kutató személyét, tevékenységét specifikus nehézségek elé állítja, s ahol nemcsak saját kultúrájában, de akár a saját családjában is kutatói szerepbe kerülhet. Az előadó olyan gyűjtési tapasztalatokat osztott meg a hallgatósággal, amelyek szemléletesen példázták, hogy e sajátos kontextus a kutató hatását a terepre, a helyi értékrendszerre megsokszorozza.
20. A szekció erőssége volt, hogy olyan előadókat szólaltatott meg, akik munkájukban és előadásukban is érzékenyen reflektáltak a kutatói pozíció kint-bent kettősségének idővel elmosódó határaitra, a kutató és a kutatott, a terep érzelmi viszonyulására, kölcsönhatására. A prezentációkból kivilágó személyes, kölcsönös, hierarchiát nélkülöző viszonyok ideális esetben valamilyen etnográfiai terepmunka minimumaivá kellene, hogy váljanak.
21. A konferencia utolsó szekciójában a résztvevők worldcafé beszélgetéseken vehettek részt, melyek öt témacsoport köré szerveződtek. Ezek során szó esett a városi terepek, a részvételiség, a tárgyvásárlás és az online kutatások kapcsán felmerülő problémákról is.

2. Kritikai reflexiók

22. A konferencia gondolati íve a terepdefiníciók megfogalmazásától a terepek körülhatárolásáig, konkrét módszertani és értelmezési narratívákig húzódott. Mivel a néprajztudomány a mai napig adós bizonyos alapvető definíciók megalkotásával, különösen fontos, hogy a konferencián elhangzó fogalmakat, terminus technikusokat megpróbáljuk körülhatárolni vagy az ezt célzó vitákat elindítani.⁴
23. Az első szekció erre tett kísérletet a terep kapcsán, mely – a konferencia résztvevőinek informális visszajelzései alapján – a legkevésbé volt sikeres. Az előadásokban elhangzó tudománytörténeti csomópontok és definíciók léptéke és sűrűsége olyan mértékű volt, hogy érdemi feloldásukra, kifejtésükre nem jutott elég idő. Szintén problémásnak érzékelték a résztvevők – és mi magunk is –, hogy a nyitószekció és az azt követő előadások között kisebb gondolati űr tárgott, s ezt a szekciót lezáró körkérdések válaszai sem voltak képesek betölteni, az elmélet és

a gyakorlat között hidat verni. Az elméleti bevezetők általában a további előadások sem reflektáltak. Ha a konferencia előadói a bevezető szekció előadásainak ismeretében, azokat illusztrálva, kommentálva vagy akár gyakorlati szintre lefordítva tartották volna előadásukat, talán áthidalható lett volna az a szakadék, amely az első és a többi szekció, lokális és országos múzeumok, illetve intézményen belüli kutatói habitusok között felmerült.

24. Éppen ezért úgy gondoljuk, hogy hasznos lett volna, ha – előzetes felkészülést lehetővé tevő – szakirodalmat javasolnak a szervezők. A nélkülözhetetlen elméleti előadások örvendetesen magasra tették az intellektuális „lécet”, azonban ez éles kontrasztot jelentett a múzeumi mindennapjainkhoz képest, egyfajta sajátos feszültséget okozott.⁵ A szakirodalom alapján a résztvevőknek lehetőségük lenne felkészülni, ráhangolódni a továbbképzés témájára, s ez bizonyára az érdemi párbeszéd kialakulását is nagyban segítené. Ugyancsak előremutató lenne, ha az elméleti előadások előre elkészülnének, és a prezentációk a többi előadó rendelkezésére állnának. E feltétel teljesülése után joggal lenne elvárható az elméletekre való reflexió a gyakorlatibb fókuszú prezentációkban is.

25. Hasonló, az elmélet és a gyakorlat közötti feszültség és az alkalmazhatóság kérdése jelentkezik, ha a terep változó kontextusaira gondolunk. Ha a néprajz kezdeti időszakára jellemző és a szaktudomány kiépülése, megerősödése alatti gyűjtéseket „klasszikus terep” fogalommal illetjük, akkor az elmúlt ötven év gazdasági-társadalmi-kulturális változásainak a hatására az önmagát újradefiniálni próbáló néprajznak és kulturális antropológiának mi a jelenlegi és mi lesz a jövőbeni terepe? Fontos kérdés az is – és ez talán több kifejtést érdemelt volna – hogy a tárgul terepkonceptiók és az ezzel párhuzamosan szűkülő lehetőségek mátrixában ezek a definíciók, fogódzók miként segíthetik, egyáltalán segítik-e a néprajzos muzeológusokat. Miként adaptálható a legújabb terep- illetve múzeumelmélet például a gyakorlati, gyűjteményi munkában? A résztvevő kollégák szerint sajnos kevésbé, és ebben a továbbképzés sem nyújtott érdemi segítséget.

26. A fenti problémakör általában a program egyik legfontosabb sajátosságára, kétarcúságára mutat rá: a rendezvény egyszerre definiálta magát konferenciaként és továbbképzésként. E kettősség ugyanúgy kiütözik e beszámoló szóhasználatában, mint ahogy a résztvevők várakozásaiban és az előadások felépítésében, egymás közötti kapcsolataiban. Így a fentebb megfogalmazott kritikákat és javaslatokat is részben zárójelbe teszi, amennyiben a rendezvényre mint tudományos konferenciára tekintünk. A szervezők döntésén múlik, hogy a program átalakításával vagy a műfaji keretek tisztázásával igyekeznek-e ezeket a jövőben orvosolni.

27. A gyakorlat és az elmélet egymásra vonatkoztatása, illetve az ismeretek hasznosíthatóságának, alkalmazhatóságának gyakorlati problémái mellett két aránytalanságra térhetünk még ki. Az első a múzeumi gyűjtemények történeti kialakulására vezethető vissza: többségüket a 19. századi és a 20. század első feléből származó műtárgyak, dokumentumok, fényképek alkotják, melyek feldolgozását a történeti néprajz által is használt írott, nyomtatott és fényképes dokumentumok is segítik. A konferencián egy-egy előadás közben csak említés szintjén került elő a történeti-néprajzi források gyűjtése, a levéltári anyagok felhasználhatósága, pedig ezek jelentős részét alkotják a történeti néprajzi munkának és gyűjtőkörnek. Ezzel szemben az elmúlt évtizedek gyűjtési koncepciójáról (a jelenkor társadalmi és kulturális változásaira fókuszálva), a műtárgyállomány gyarapításáról több előadásban is szó esett (a harmadik és a negyedik szekció).

28. A második aránytalanság a gyűjtemény mint terep kérdése. Ennek bővebb tárgyalása szerencsés lett volna, hiszen a gyűjtemények (alul)dokumentáltsága a terepmunkához hasonló kutatói szituációkhoz vezet. A gyűjteményi munka újraértelmezésében, a kutatás előrelendítésében segíthetett volna a terep és gyűjtemény kettősségének ilyenfajta elemzése, elméleti, gyakorlati megvilágítása. A gyűjtemény ugyanis a konferencia során elsősorban mint a terepen gyűjtött tárgyak végső helye és nem mint a kutatás további terepe szerepelt.

3. Változó terepek, változó feltételek

29. Mindenek előtt szeretnénk rámutatni egy konkrét, mégis nagyon sokrétű problémára, mely nemcsak egy-két múzeum sajátossága, hanem az egész néprajzi muzeológia jellemzője is egyben: méghozzá hogy nincs terepe, pontosabban nincs „klasszikus terepe” a muzeológusnak. Eltekintve attól, hogy a történelmi-társadalmi-kulturális változások hatására hogyan változott meg a néprajztudomány kutatási területe, és hogy mit értünk „klasszikus” és „mai terepen”, tagadhatatlan tény, hogy a múzeumok többsége semmilyen, vagy csak nagyon korlátozott lehetőségeket biztosít a néprajzi/antropológiai kutatásoknak.⁶
30. Mindez több gátló tényezőnek köszönhető. Egyrészt az alulfinanszírozott múzeumi szféra eleve korlátok közé szorítja a kutatókat (és az igazgatókat) a terep kiválasztásában. A kutatott téma lokális volta (például levéltári források, interjúk) leegyszerűsítheti a problémát, de a más helyszínen tervezett kutatás esetén általában sem az időkedvezményhez, sem a pénzügyi támogatáshoz nem járulnak hozzá az intézményvezetők. Több esetben saját autóval, saját költségen, saját szabadidőben mennek terepre a néprajzosok. Szintén fontos megjegyezni, hogy a terepen töltött idő a megnövekedett (akár szakmai, akár igazgatási) adminisztrációs munkáktól veszi el az időt, ezért egyre kevésbe talál támogatottságra az intézményvezetők körében. Már csak azért is, mert a muzeológusoknak egyre több nem szakmai, hanem más jellegű (oktatási, ismeretterjesztő, grafikai, pályázatírási) kihívásokkal is szembe kell nézniük.
31. A néprajzos muzeológus kutatási lehetőségeinek hiánya vagy rendkívüli beszűkülése természetesen önmagában nem azt jelenti, hogy általában se lennének a néprajztudománynak és a kulturális antropológiának a kortárs valóságunkra irányuló gyűjtései. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy jelenleg a szakmában dolgozó néprajzkutatók legnagyobb hányada múzeumban helyezkedett el, ahogy azt is, hogy a recens tárgykultúra vizsgálatát, gyűjtését leginkább e szakmai közegetől várhatjuk. Amennyiben a kutatók, s a terepkutatások anyagi lehetőségei nem javulnak, úgy az anyagi kultúra vizsgálatában a későbbiek során pótolhatatlanná váló hiányok keletkeznek. Ez különösen abban a kortárs kulturális kontextusban válik problémássá, melyben az anyagi kultúra számos területének átalakulása – az elmúlt évszázadokkal összevetve – rendkívüli ütemben felgyorsult. Mindez pedig a terepkutatásról szóló diszkussziókat fájóan légtüres térbe helyezi.
32. Méltánytalan lenne a részünkről, ha egy tudományos rendezvénytől várnánk el, hogy a finansziális jellegű kérdésekre megoldási javaslatokat kínáljon.⁷ Mégis, amennyiben a terepkutatás kérdése szóba kerül, nem tekinthetünk el ezektől a gyakorlati megfontolásoktól sem. Már csak azért sem, mert a terepmunka – minden elméleti hozzájárulás és minden teoretikus meghatározottság ellenére – elsősorban gyakorlati természetű probléma.
33. Mindemellett számolnunk kell a „klasszikus néprajzi tárgyak” gyűjtési lehetőségeinek beszűkülésével, ezzel a gyűjtések, így a gyűjteményi munka megtorpanásával is. Több intézményben ugyanis nem egyértelmű, hogy a 20. század második felének tárgyi anyagát etnográfiai szempontok alapján, a néprajzi gyűjteményt gyarapítandó, gyűjteni kellene. Ugyanakkor ezek a gyűjtemények a maguk hiányaival megrekednek egy szinten, kvázi „lezáródnak”. Ha akár külső kényszerítő körülmények, akár belső döntések következményeként a tudományos koncepció csupán a hiányok pótlására korlátozódik, és egy intézmény számos lehetséges okból (például helyhiány, eltérő kutatási prioritások, szakemberhiány, kutatónap hiánya)⁸ figyelmen kívül hagyja a kortárs kultúra etnográfiai kutatását, akkor nem születnek (újabb) eredmények.
34. Nyilvánvaló, hogy a gyűjtemény mint terep új megközelítést jelent a „klasszikus” terephez képest. Felmerül a gondolat, hogy az „új terep” kutatásának hiánya vezetett-e el a raktári gyűjtemény terepként való funkcionálásához, leképezve mintegy a mindennapi munka egyik szegmensét. Ha azonban félretesszük a néprajzi muzeológia nehéz körülményei miatti negatív érzéseinket, egyrészt haszonnal kecsegtető a már meglévő gyűjtemények elmaradt feldolgozása vagy új szempontú vizsgálata és újraértelmezése, akár kényszer szülte megoldás, akár tudatos

koncepció eredményeként jelentkezik e feladat, hiszen minden egyes gyűjteményi terepkutatás magában hordozza az új szemlélet és az új eredmények lehetőségét.

35. Végül a kutató érdeklődésén és az intézményes kereteken kívül a néprajzi muzeológia jelenlegi állapotát meghatározó tényezők közül nem feledkezhetünk meg a kultúr- és tudománypolitikai háttérrel, amely saját elvárásain keresztül próbál hatást gyakorolni a szakmaiságra. Álomszerűnek hat, de mégis ideális lenne, ha ezen a szinten is értenék és tudnák, hogy a mai néprajz és antropológia merre, hol tart. Ezért lehet és kell arról beszélni, hogy a klasszikus terepek eltűnésével új helyeket, témákat választott a néprajztudomány, vele együtt pedig a néprajzi muzeológia is. Ezt azonban saját diszciplínánknak is el kell fogadnia, illetve tudatosítani kellene a társadalomtudományok más területeinek művelőiben is. Az új terep és új témák kiválasztása azonban magában hordozza annak kötelességét minden résztvevő számára, hogy teremtsünk lehetőséget nagy, átfogó, több szakembert motiváló terepkutatásokra, melyek lehetnek akár új és „reterep” koncepciók.

4. Összefoglalás, javaslatok

36. Általában elmondhatjuk, hogy a konferencia résztvevőinek többsége (már amennyire ezt fel tudtuk mérni) hasznosnak és előremutatónak találta a továbbképzést mint szakmai fórumot, találkozási lehetőséget. A továbbképzési program egyik pozitívuma az volt, hogy a szervezők teret engedtek a tudományos eszmecsere dialogikusabb formáinak. A tematikus felépítésen túl ezt, a worldcafé módszer szabad, párbeszédesebb, asszociatív jellegét dicsérték a legtöbben, mely jó alapot adott a későbbi, kötetlen beszélgetéseknek is. Ugyanakkor a szekció után mintha többen nehezményezték volna, hogy a gondolatébresztő, a résztvevőket magas szinten bevonó programra kevesebb idő jutott, mint azt talán a legtöbb jelenlevő szerette volna. Így ajánlasként is csak azt fogalmazhatjuk meg, hogy lehetőség szerint a jövőben is mind több ilyen programmal tervezzenek, amikor hasonló jellegű szakmai eseményre kerül sor.
37. Előremutató volt a továbbképzés a megváltozott múzeumi mindennapokhoz, az átrendeződő terepekhez és a tudományszak, muzeológiai szakág újraértelmezéséhez kapcsolódó (szak)nyelvteremtés szempontjából is. Itt mindenek előtt a „terepi szövetség” mint a kutatási szituáció ideális kapcsolatmódja és az adatközlő szó jelzőként való használatára gondolunk.
38. Mindemellett megfontolandó lenne, hogy a jövőbeli rendezvényekre a szervezők – lehetőségeikhez mérten – próbáljanak meghívni külföldi kollégákat is. A jelen téma szempontjából is óriási hozadéka lett volna annak, ha jelenlévők legalább egy-egy meghívott (plenáris) előadás kapcsán képet, összehasonlítási alapot nyerhettek volna arról, hogy milyen kérdések foglalkoztatják a környező országok múzeumaiban dolgozó kutatókat, munkájuk során milyen dilemmákkal, nehézségekkel szembesülnek.
39. Annak ellenére, hogy a rendkívül szerteágazó, tereppel kapcsolatos összes kutatói probléma megfogalmazására sincs elég idő egy ilyen szakmai rendezvényen, nemhogy mindezek megválaszolására.⁹ Ha a konferencia egyik fontosabb feladatának – kiindulva a terep kérdésköréből – további, a néprajzi muzeológia helyzetére reflektáló gondolatok világra segítését, egy erről szóló diskurzus elindítását és újabb kérdések megfogalmazását tekintjük, akkor a továbbképzés mindenképpen sikeresnek tekinthető.
40. A terep fókuszba állításával ugyanis egy olyan narratíva tud/tudott megszületni, mely túlmutat a terep elméleti, módszertani és gyakorlati kérdésein és egy komplexebb problémához vezet minket. Ez a néprajztudomány és a (néprajzi) muzeológia jelenlegi helyzete, elképzelt és lehetséges jövője. A „terep” mint kutatási terület meghatározása kulcsfontosságú a néprajztudomány kereteinek felállításához, saját szakágunk újradefiniálásához és helyzetünk újrapozicionálásához a társadalomtudományok között. A konferenciának komoly szerepe lehet abban,

hogy a múzeumok intézményi keretében zajló kutatásokkal, a tárgygyűjtések problematikájához szorosabban kapcsolódó kérdésekkel kapcsolatban is elinduljon az eszmecsere a hazai tudományban.

JEGYZETEK

1 2018. október 10–12-én Békéscsabán, *A tereptől a néprajzi muzeológiáig* címmel rendezték meg a néprajzos muzeológusok éves továbbképzését. A konferencia a Néprajzi Múzeum és a Munkácsy Mihály Múzeum közös szervezésében valósult meg.

2 A szervezőktől négyen – mindannyian muzeológusok, de eltérő intézményi környezetben dolgozók – kaptunk felkérést, hogy a konferencia és a téma tanulságait elemző módon összegezzük. Négy témakört határoztunk meg, amelyek segítségével áttekintjük a két napos továbbképzést. Így nemcsak az elhangzott előadások, hozzászólások tartalmára, tanulságaira koncentrálnunk, hanem szeretnénk olyan újonnan felmerülő jelenségekre is felhívni a figyelmet, amelyek a terep kiválasztásának kérdésén keresztül elvezetnek minket a néprajzi muzeológia jelenkori helyzetéhez, problémáihoz is.

3 A szervezők erőfeszítéseinek ellenére Átány jelenkori kutatásáról, helyzetéről nem hangzott el előadás. Egy ilyen jellegű újragondolás, ismertetés Molnár Mária előadásának tükrében – a Fél–Hofer-kutatás kritikai reflexiójának hiánya és ennek hatásai – csak még inkább szükségesnek látszik, és méltán tarthat számot széles körű szakmai érdeklődésére.

4 A kérdés jelentősége ellenére a nemzetközi antropológiai irodalomból is sokáig hiányoztak a kimondottan módszertani tematikájú kötetek, jegyzetek, útmutatók, hogy aztán a téma a nyolcvanas-kilencvenes években címszereplőként is reflektorfénybe kerüljön. Örvendetes látni, hogy ez a tendencia lassan hozzánk is begyűrűzik, s egymást érik a terepmunkával kapcsolatos tudományos ülések és kiadványok.

5 Ahogy a terep üzemmód nem azonos a múzeumi üzemmóddal, úgy a mindennapok múzeumi üzemmódjából sem könnyű átlépni a továbbképzés üzemmódjába.

6 Jelen esetben a múzeumi munkateret elhagyó, más kulturális környezetben dolgozó, gyűjtő kolléga terepére gondolva.

7 A konferencia számos előadása felvetett hasonló, a tágabb problémakörre mutató kérdéseket. Így például Molnár Mária előadásából megtudhattuk, hogy a terepen járva a napidíjkkal ellentételezték a szállásadójuk költségeit. Gecse Annabella és Polgár Zoltán prezentációjából kiderülhetett, milyen nehézséget okoz, ha egy kutatási terv nem találkozik a pályázati szervek támogatásával. Szeljak György a migrációs kutatással kapcsolatban említette, hogy nem volt anyagi keretük tárgyak megvételére (bár ahogy rámutatott, az adott kontextusban ez etikailag is kifogásolható lett volna). Végül talán legtalálhatóbban Gyarmati János összevetése mutatta meg, mekkora különbséget jelent egy múzeumi gyűjtés esetében a megfelelő anyagi források megléte.

8 A múzeumok többségében a terepkutatás kérdésköre a múzeumi munka több szegmensét is érinti, s kapcsolatba hozható a „kutatónapnak” nevezett munkaidő-kedvezményel. Bár a kettő ideális esetben nem fedí egymást, sajnos a múzeumok többségében a terepmunka mégis e napnak a legfőbb feladata lett. A kérdésben a tisztánlátást csak nehezíti, hogy a munkaidő-kedvezménynek megváltoztak a törvényi feltételei. Minden intézetigazgató saját hatáskörben dönthet arról, mely kollégának engedélyezi a kutatónapok kivételét, rendszeres-e ez a munkaidő kedvezmény vagy egyszeri alkalomra, korlátozott időre szól-e. A döntésben természetesen szerepet játszik az elvárt teljesítmény, valamely kiállítás előkészítése, publikáció megírása. A (megkérdezett) muzeológusok, beleértve az országos, megyei vagy városi hatókörű (tematikus) múzeumokat is, a legtöbb esetben nem rendelkeznek kutatónappal.

9 Szintén előremutató lenne, ha fórumot találnának azoknak a kérdéseknek, melyek egy-egy esettanulmány, módszertani reflexió, hozzászólás vagy vita keretében merültek fel, de mégis alapvető problémákat érintettek. Jelentőségük ellenére ezek kifejtését, kibontását a szűk időkeret nem mindig engedte meg (kié a terep, ki gyakorolja a kontrollt a terep felett; viszony a régi és az új kutatás között, a régi és az új azonosságának, kontinuitásának kérdése; s egyáltalán: mi a terep?).